

MA'MURIY HUQUQBUZARLIK VA MA'MURIY
JAVOBGARLIK TUSHUNCHASI

Negmatov Hasan

*IIV Qashqadaryo akademik litseyi
huquq fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqola O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqiy tizimining asosiy tamoyillari, rivojlanish tarixi va hozirgi zamon holatini tahlil qiladi. Unda konstitutsiyaviy qonunlar, fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat hokimiyatining tarmoqlarga bo'linishi, shuningdek, konstitutsiyaviy nazorat va uning samaradorligi kabi muhim jihatlar batafsil o'rganiladi. Maqolada O'zbekiston konstitutsiyaviy huquqining zamonaviy tendentsiyalari va kelajakdagi taraqqiyot yo'llari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy huquq, O'zbekiston Respublikasi, Konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonunlar, fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat hokimiyati, sud hokimiyati, konstitutsiyaviy nazorat, huquqiy davlat.

Ma'muriy huquqbuzarliklar jamiyat hayotida keng tarqalgan va har bir fuqaro ushbu tushuncha bilan bevosita yoki bilvosita to'qnash kelishi mumkin. Ma'muriy huquqbuzarlik – bu qonun bilan belgilangan ma'muriy tartibga, davlat boshqaruviga yoki fuqarolarning huquq va erkinliklariga tajovuz qiluvchi g'ayriqonuniy xatti-harakatlardir. Ma'muriy javobgarlik esa, ushbu huquqbuzarlikni sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy ta'sir choralaridir. Ushbu maqolada ma'muriy huquqbuzarlik va ma'muriy javobgarlik tushunchalari, ularning belgilari, turlari, asoslari, subyektlari, ularning jamiyatdagi ahamiyati, shuningdek, ularni tartibga soluvchi qonunchilik masalalari yoritiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik tushunchasi va uning belgilari

Ma'muriy huquqbuzarlik – bu ma'muriy huquq normalari bilan himoyalangan ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qiluvchi, g'ayriqonuniy, aybli, ma'muriy javobgarlik keltirib chiqaradigan xatti-harakat (harakatsizlik) hisoblanadi. Ma'muriy huquqbuzarlikning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

1. G'ayriqonuniylik: Ma'muriy huquqbuzarlik harakati qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilangan talablarga zid bo'lishi kerak. Qonun bilan ruxsat berilgan yoki taqiqlanmagan harakat ma'muriy huquqbuzarlik hisoblanmaydi.

2. Ayblilik: Huquqbuzarlik shaxsning qasddan yoki ehtiyotsizlik bilan sodir etilgan xatti-harakati natijasida yuzaga kelishi kerak. Aybsiz sodir etilgan harakat ma'muriy huquqbuzarlik hisoblanmaydi.

3. Ma'muriy javobgarlik keltirib chiqarishi: Ma'muriy huquqbuzarlik uchun qonun bilan belgilangan ma'muriy javobgarlik choralari (jarima, ogohlantirish, huquqdan mahrum qilish va boshqalar) qo'llanilishi kerak.

4. Ijtimoiy xavflilik: Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilishi bilan ijtimoiy munosabatlarga ziyon yetkaziladi, ma'muriy tartib buziladi, fuqarolarning huquq va erkinliklari cheklanadi.

5. Subyektning mavjudligi: Ma'muriy huquqbuzarlikni jismoniy shaxs (16 yoshga to'lgan va aqli raso shaxs) yoki yuridik shaxs (korxonalar, tashkilot, muassasa) sodir etishi mumkin.

Ma'muriy huquqbuzarliklarning turlari

Ma'muriy huquqbuzarliklar o'zining xususiyatlariga ko'ra turli xillarga bo'linadi. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy Javobgarlik to'g'risidagi kodeksida (MJTK) ma'muriy huquqbuzarliklarning quyidagi asosiy turlari belgilangan:

Jamoat tartibini buzishga qaratilgan huquqbuzarliklar: Mayda bezorilik, spirtli ichimliklar ichish, jamoat joylarida alkogol ta'sirida paydo bo'lish va boshqalar.

Davlat boshqaruvi sohasidagi huquqbuzarliklar: Davlat hokimiyati vakillarining qonuniy talablariga bo'ysunmaslik, davlat organlarining faoliyatiga xalaqit berish, mansabdor shaxslar tomonidan o'z vakolatlarini suiiste'mol qilish va boshqalar.

Tabiatni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi huquqbuzarliklar: Atrof-muhitni ifloslantirish, ov va baliq ovlash qoidalarini buzish, o'simlik va hayvonot dunyosiga zarar yetkazish va boshqalar.

Transport sohasidagi huquqbuzarliklar: Yo'l harakati qoidalarini buzish, transport vositasini boshqarish huquqidan mahrum etilgan holda transport vositasini boshqarish, alkogol ta'sirida transport vositasini boshqarish va boshqalar.

Soliq va moliya sohasidagi huquqbuzarliklar: Soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash, budjet mablag'larini o'zlashtirish, pul mablag'lari va tovarlarni noqonuniy olib kirish va olib chiqish va boshqalar.

Savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi huquqbuzarliklar: Savdo qoidalarini buzish, xizmat ko'rsatish sohasida iste'molchilar huquqlarini buzish va boshqalar.

Ma'muriy javobgarlik tushunchasi va uning asoslari

Ma'muriy javobgarlik – bu ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsga nisbatan davlat tomonidan qo'llaniladigan huquqiy ta'sir choralaridir. Ma'muriy javobgarlikning asosiy maqsadi – huquqbuzarliklarning oldini olish, ma'muriy tartibni ta'minlash va fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishdan iborat.

Ma'muriy javobgarlikning asoslari quyidagilar:

1. Normativ asos: Ma'muriy javobgarlikning asosiy normativ asosi O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy Javobgarlik to'g'risidagi kodeksi hisoblanadi. Shuningdek, boshqa qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlarda ham ma'muriy javobgarlik belgilanishi mumkin.

2. Huquqbuzarlik faktining mavjudligi: Ma'muriy javobgarlik shaxs tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilganligi aniqlangandan keyingina qo'llaniladi.

3. Aybdorlik: Shaxs ma'muriy huquqbuzarlikni aybli (qasddan yoki ehtiyotsizlik bilan) sodir etgan bo'lishi kerak.

4. Qonuniylik: Ma'muriy javobgarlik choralari faqat qonun bilan belgilangan tartibda va qonun bilan belgilangan javobgarlik turlari asosida qo'llanilishi kerak.

5. Adolatlilik: Ma'muriy javobgarlik chorasi sodir etilgan huquqbuzarlikning og'irligiga mos bo'lishi kerak.

6. O'z vaqtidalik: Ma'muriy javobgarlik choralari qonun bilan belgilangan muddatlar ichida qo'llanilishi kerak.

Ma'muriy javobgarlik choralari

Ma'muriy javobgarlikning asosiy choralari quyidagilardan iborat:

Ogohlantirish: Huquqbuzarlikni birinchi marta sodir etgan, uncha xavfli bo'lmagan holatlarda qo'llaniladi.

Jarimaga tortish: Ma'muriy huquqbuzarlik uchun eng ko'p qo'llaniladigan chora hisoblanadi. Jarima miqdori huquqbuzarlikning og'irligiga qarab belgilanadi.

Muayyan huquqdan mahrum qilish: Ayrim holatlarda huquqbuzar shaxs transport vositasini boshqarish huquqidan, ov qilish huquqidan, qurol saqlash huquqidan va boshqa huquqlardan mahrum etilishi mumkin.

Ma'muriy qamoq: Ayrim huquqbuzarliklar uchun eng og'ir ma'muriy jazo hisoblanadi. Ma'muriy qamoq muddatlari qonun bilan belgilanadi.

Maxsus huquqdan mahrum etish: Ayrim hollarda, mansabdor shaxsning ma'muriy huquqbuzarligi tufayli, unga o'z mansabini egallash huquqidan mahrum qilinishi mumkin.

Ma'muriy javobgarlik subyektlari. Ma'muriy javobgarlik subyektlari – bu ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan va shuning uchun ma'muriy javobgarlikka tortiladigan shaxslardir. Ular ikki guruhga bo'linadi:

1. Jismoniy shaxslar: 16 yoshga to'lgan va aqli raso har qanday shaxs ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin.

2. Yuridik shaxslar: Korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va boshqa yuridik shaxslar o'z faoliyatlari davomida ma'muriy huquqbuzarliklar sodir etganliklari uchun ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Ma'muriy huquqbuzarlik va ma'muriy javobgarlikning jamiyatdagi ahamiyati

Ma'muriy huquqbuzarlik va ma'muriy javobgarlik tushunchalari jamiyatda huquqiy tartibni ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, davlat boshqaruvini samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tushunchalarni to'g'ri tushunish va ularga rioya qilish – har bir fuqaroning vazifasidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ma'muriy huquqbuzarlik – bu ijtimoiy munosabatlarga ziyon yetkazuvchi g'ayriqonuniy xatti-harakat bo'lib, ma'muriy javobgarlik esa ushbu huquqbuzarlik uchun qonun bilan belgilangan huquqiy ta'sir chorasidir. Ma'muriy huquqbuzarlik va ma'muriy javobgarlikning o'ziga xos belgilari, turlari, asoslari va subyektlari mavjud. Ushbu tushunchalarni to'g'ri tushunish va ularga rioya qilish – jamiyatda huquqiy tartibni ta'minlash va adolatli huquqiy davlat qurishning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy Javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi. – T., 1994.
2. Saidov, A. X. (2012). Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent: Adolat.
3. Mullajanov, I. M. (2015). Ma'muriy huquq. Toshkent: TDYU.
4. Xalilov, I. X. (2018). Ma'muriy javobgarlik. Toshkent: TDYU.
5. Raxmonov, A. R. (2020). Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar yuritish. Toshkent: TDIU.
6. Internet resurslari: Lex.uz, Norma.uz